

Stjepan Ćosić - Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države (Salamankezi i sorbonezi)*, HAZU - Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2005, 232.

Postoje naučne discipline koje njihovom poznavaoću, u toku stvaralačkog procesa dopuštaju tu slobodu, ili možda privilegiju, da određenu društvenu pojavu oslika, pored ostalog, i bojama vlastite mašte. Takvim stvaraočima historičari mogu samo zavidjeti, jer oni moraju poštovati strogi kod - nikada ne postaviti pitanje: “Što bi bilo kad bi bilo?” Historičar je dužan argumentirano potkrijepiti sopstvenu interpretaciju određenih dijelova prošlosti, ali ne i praviti niz pretpostavki. Pa ipak, ne postoje li slučajevi u kojima varijacije na temu *štobibilokadbibilo* mogu zapravo osvijetliti mračni put kojim hodi historičar u potrazi za istinom o prošlosti.

Slijedeći gore navedeni diskurs, počinju Ćosić i Vekarić svoju knjigu *Dubrovačka vlastela između roda i države*. U uvodnom dijelu postavljaju slijedeća pitanja: “Što bi bilo da Marin Bobali nije ubio Frana Gondolu? Što bi se dogodilo da Jakov Giorgi i Jakov Resti nisu ljubovali sa ženom Dinka Facende?... Što bi se dogodilo da nije bilo Velike zavjere i koji bi drugi povod doveo do raskida?...”. (str. 7) Kako i sami autori ističu, ova pitanja izlaze van naučnog okvira, ali je, u isto vrijeme, nemoguće ne zamisliti se nad drugim, “zarobljenim” mogućnostima, koje bi dovele do drugačijeg raspleta dešavanja. Određene pojave koje jesu ili će biti predmet interesovanja historičara i same diktiraju istraživanje po principu *što ako?*, a rekonstruisati život, vjerovanja, politička ubjeđenja dubrovačke vlastele na osnovu zvaničnih dokumenata nije jednostavan zadatak.

Autori su se uhvatili u koštac sa zahtjevnim istraživanjima, rekonstrukcijama i postavkom teza. Rezultat tog rada predstavili su na 232 stranice, u korektno tehnički i grafički obrađenoj knjizi, koja je podijeljena u dvije cjeline. Prva cjelina nosi naziv *Raskol dubrovačkog patricijata*, dok je ostatak knjige posvećen pojedinim dubrovačkim rodovima.

Iako inspirativnog početka, knjiga ipak nudi *klasičan* pristup izučavanja prošlosti Dubrovnika, bez posebnih izleta u alternativnu historiju. Autori daju uobičajenu rekonstrukciju događaja na osnovu izvora, ali i vrijedne informacije o dubrovačkom plemstvu. Isto je, prema mišljenju Vekarića i Ćosića, predstavljalo možda najhomogeniju i ujedno najizoliraniju društvenu grupaciju u odnosu na bilo koju istog

tipa u drugim gradovima, regijama, pa i državama. Ponosno na svoju stoljetnu tradiciju, kao i na mit o važnoj plemićkoj ulozi u osnivanju grada, jačalo je svoj uticaj i predstavljalo istinsku vlast u gradu. Za razliku od plemstva ostalih dalmatinskih gradova, dubrovačko plemstvo nije gubilo svoje prerogative i igralo je ključnu ulogu u uvoznj trgovini Dubrovnika. Pomenuti istraživači se onda nisu mogli ne zapitati što je to iznenada moglo dovesti do raskola unutar redova ove homogene grupe, čije je održanje na vlasti upravo ovisilo o njenom jedinstvu! Autori navode tri grupe uzroka: 1. geopolitički faktori (lobiranje oko određenog političkog kursa različitih evropskih država), 2. oligarhijske težnje pojedinih vlasteoskih porodica i 3. tzv. "krvna podjela". Kao povod raskola ističe se ubistvo Frana Gondole. Njega je 1589. godine ubio Marin Bobali, jer se Gondola zalagao za neutralnu vanjsku politiku Republike u vrijeme kada je kršćanska Evropa "sanjarila" o protjerivanju omraženih nevjernika - Osmanlija. Ovo ubistvo će dovesti do raskola između četiri srođene *casate* (Bobali-Resti naspram Gondola-Bona), te uzrokovati formiranje dva neprijateljska tabora. Ostali rodovi trebali su se odlučiti kojem se taboru žele prikloniti, odnosno čije interese dijele. Bilo je i neutralnih rodova ili onih koji nisu otvoreno pokazivali simpatije prema određenoj strani. Bobali je bio protuosmanski raspoložen, ali to ne znači, kako autori pravilno zaključuju u odnosu na stariju literaturu, da je suprotna strana (Gondole) bila proosmanski orijentisana. Suprotna strana se zalagala za poštivanje starog dubrovačkog pravila: rješavanje problema diplomatskim putem i očuvanje *status quo* pozicije.

Kako se zamršeno klupko prošlih dešavanja dalje odmotava, saznajemo da je Bobali morao napustiti Dubrovnik i od tada djeluje na italijanskom tlu gdje je pomagao rad Mavra Orbinija i Jakova Luccarija. Prvi je napisao djelo kompilatorskog karaktera u političke svrhe ističući pojam *slovinstva*, dok je Luccarije izučavao prošlost Dubrovnika. Oba djela su trebala ukazati na specifičan razvoj "ilirskog prostora" (uključujući i Republiku), čime se također podcrtavala nepoželjnost osmanskog prisustva na pomenutom prostoru. Bobalijeva politička karijera i uloga mecene, inspirisala je djelatnost Marina Andrijinog Restija i Jakova Marinovog Giorgija. Oni su početkom XVII stoljeća maštali o protjerivanju Osmanlija sa Balkanskog poluostrva, te su u isto vrijeme radili na realizaciji svojih utopističkih ideja. Jedna od njih je učešće u protuosmanskoj koaliciji formiranoj 1606. godine, čiju su okosnicu činili papa, španski kralj, austrijski nadvojvoda i španski vojvoda. Na čelu koalicije stajao je Karlo Emanuel I, čiji je cilj bio da se, nakon uspješnog ratovanja protiv Osmanlija, proglasi za kralja Rumelije. Potporu za realizaciju ovih planova pronalazio je ne samo kod navedenih dubrovačkih plemića, nego i kod albanskih plemena i srpskog patrijarha Jovana. Međutim, izvještaji kršćanskih špijuna su uskoro pokazali da lokalno stanovništvo uopće ne želi "osmansku tiraniju zamijeniti španjolskom vlašću" (str. 26). Autori ne ulaze u analizu navedenog izvještaja, osim što komentarišu

da je to značilo da svi planovi o protjerivanju Osmanlija propadaju. Ipak, ova rečenica izvučena iz izvještaja posebno je značajna, možda ne autorima koliko historičaru koji proučava historiju Osmanskog carstva, iz više razloga: 1. postavlja se pitanje koliko je osmanska vlast bila uistinu tiranska, ako je oni koji najviše “trpe” ne žele zamijeniti drugom; 2. ukazuje na nepovezanost različitih evropskih krugova, te slab protok informacija i 3. oduzima bilo koji smisao “misterioznoj” kršćanskoj zavjeri.

Iako se od plana odustalo, Giorgi i Resti, protjerani iz Dubrovnika 1609. godine nakon afere sa ženom Dinka Facende, nastavljaju na savojskom tlu kovati plan o izgonu Osmanlija. Dubrovački Senat je bio upoznat sa svim zavjereničkim planovima, koji kulminaciju dosežu u Velikoj zavjeri 1610. godine.

Do ovog dijela knjige čitalac bi se mogao upitati u kakvoj su vezi svi navedeni događaji sa onim pomenutim sukobom *casata* Bobali i Gondola. No, uskoro autori spretno rasvjetljavaju zagonetku i to je ujedno najinteresantniji dio knjige. Nakon Gundulićeva ubistva, njegov klan počinje oligarhijski upravljati Republikom što će direktno dovesti do Velike zavjere (1610/1612). U zavjeri je uzeo učešća veliki broj pojedinaca, koji nisu bili uključeni u rad ključnih institucija, pa se smtara da je zavjera zbog toga i propala. Zavjerenici su ipak postali heroji te su mnoge, do tog momenta neutralne *casate*, stale na njihovu stranu. Dva suprotstavljena plemićka tabora nastavljaju egzistirati, da bi poslije velikog zemljotresa (1667) jaz bio još više produbljen. Oslabljeno plemstvo iz tabora nazvanog “čuvari Republike”, se konsolidiralo primanjem nekih građanskih porodica u vlastite redove. Zavjerenički tabor je nastupao sa izrazitom antipatijom prema ovim *homini novi*.

Vekarić i Ćosić nas u nastavku, konačno upoznaju i sa značenjem termina *sorbonezi* i *salamankezi*. Tako otkrivamo da su nazivi u upotrebi od XVIII stoljeća, a odnose se upravo na ove suprotstavljene plemićke struje. Nazive je prvi put 1774. i 1775. godine upotrijebio anonimni izvještlač Marije Terezije. O istim se u hrvatskoj historiografiji dosta raspravljalo. Postavljalo se pitanje da li ovi nazivi potiču od imena dva veoma bitna univerzitetska centra-Salamanke i Sorbone, ili su izvedenice italijanskih riječi *sorbo* (nedozreo plod) i *salamelecco* (ceremonijalno ponašanje). Salamankezima se nazivao zavjerenički, protuosmanski tabor, dok je “čuvar Republike” obilježavao termin *sorbonezi*. Autori knjige *Dubrovačka vlastela između roda i države* se protive svrstavanju neprijateljskih plemićkih struja u dihotomične konstrukcije napredan - nenapredan, liberalan - konzervativan i slično, pa se onda čini logičnim što odbacuju pretpostavku da su ovi pojmovi potekli od italijanskih riječi. Mišljenja su da pojmove treba povezivati sa dva pomenuta univerziteta. To, opet dalje ne znači da su Salamanka i Sorbona bili centri gdje se dubrovačko plemstvo pretežno školovalo (na Sorboni ih je bilo nekoliko, a na Salamanki niti jedan). Kod objašnjenja ovih pojmova, Ćosić i Vekarić se oslanjaju na prosvjetiteljsku djelatnost u Francuskoj. Istaknuti francuski prosvjetitelji su, naime, bili upoznati sa raskolom

dubrovačkog plemstva, ali su oba tabora smatrali nazadnim i bili su skloni njihovom ismijavanju i poređenju istih sa dva konzervativna univerzitetska centra - Salamankom i Sorbonom. Za istraživače je posebno bitno da shvate uzrok raskola. Do vremena velikog potresa raskol je bio uslovljen različitim političkim stajalištima unutar plemstva, ali nakon potresa i proširivanja plemićkih redova građanskim porodicama, raskol dobija novu dimenziju - biološku. Salamankezi postaju zaštitnici ideje "čiste krvi", dok je sorbonezima bilo u interesu da obnove svoje redove.

Drugi dio knjige nosi naziv *Rodovi, casate, pojedinci*. U ovom dijelu autori pokušavaju definisati pojam roda i *casate*. Za razliku od prvog dijela, u kojem su Čosić i Vekarić uspješno riješili postavljeni zadatak: pronalaženje uzročno-posljedičnih veza značajnih za pitanje razilaženja vlastele, u ovom dijelu knjige su djelimično ostali nejasni. Primjetna je kontradiktornost kod definisanja pojma rod. Vrlo je teško razlučiti da li je rod isto što i prezime ili su to dva različita pojma. Pa iako na jednom mjestu tvrde "...gubi se značenje prezimena kao rodovske odrednice, jer svaki pojedinac ne vuče svoje srodstvo samo po muškom pretku" (str. 104), autori dalje uz navođenje pojma rod u zagradi obavezno stavljaju pojam prezime. Osim toga, oni priznaju da je pojam *casata* teško definirati. To bi moglo biti kućanstvo, ali ne samo to, nego i osjećaj pripadnosti određenoj porodici. Međutim, navedeno ne predstavlja problem u razumijevanju problematike o kojoj se govori u prvom dijelu.

Djelo *Dubrovačka vlastela između roda i države (Salamankezi i sorbonezi)* predstavlja svakako vrijedan doprinos historiografiji. Historičarima može biti izuzetno zanimljiv prvi dio knjige u kojem autori pokazuju detektivsku vještinu u odgonetanju složenih događaja iz prošlosti. Uz ovu slagalicu, kao prilog, idu i vrijedni zaključci, te nove interpretacije pojedinih pitanja. Istraživači koji se fokusiraju na proučavanje pomoćnih historijskih nauka će posebnu pažnju posvetiti drugom dijelu knjige gdje se mogu naći vrijedne informacije o pojedinim dubrovačkim rodovima. Uz sve pomenuto, treba istaći da je knjiga opremljena mnogobrojnim shemama, tablicama i različitim slikovnim prikazima što historičarima omogućava lakše slaganje kockica Velike zavjere koja je znatno utjecala na cijepanje dubrovačkog plemstva. ■

Amila Pustahija